

”Emazteen fabore”

Jean Haritschelhar

► **To cite this version:**

Jean Haritschelhar. ”Emazteen fabore”. Euskaltzaindia - Real Academia de la Lengua Vasca, pp.113-124, 2001. <artxibo-00084971>

HAL Id: artxibo-00084971

<https://artxiker.ccsd.cnrs.fr/artxibo-00084971>

Submitted on 11 Jul 2006

HAL is a multi-disciplinary open access archive for the deposit and dissemination of scientific research documents, whether they are published or not. The documents may come from teaching and research institutions in France or abroad, or from public or private research centers.

L’archive ouverte pluridisciplinaire **HAL**, est destinée au dépôt et à la diffusion de documents scientifiques de niveau recherche, publiés ou non, émanant des établissements d’enseignement et de recherche français ou étrangers, des laboratoires publics ou privés.

EMAZTEEN FABORE

Pierrette Labbé
emazteen fabore izan den
kasetari zenari eskainia

Etxepare-k idatzi dituen amodiozko olerkietan toki berezi bat dauka *Emazteen fabore* deritzanak, alde batetik bigarrena delakotz *Amorosen gaztiguia*-ren ondotik eta, bertze aldetik, zentsuratua izan delakotz *Linguae Vasconum primitiae*-ren bigarren agerraldian, Gustave Brunet eta Archu-k eginikakoan, 1847-an. Lafitte-k berak idatzi du Etxepare-ren liburua aipatuz :

« Oro neurtitz egina da. Zathi ederrak baditu ; bainan –egia egiari zor– aphez batek segurik egin behar ez bezalako hetarik ere parrasta bat. »
(*Eskualdunen Loretegia*, 7. or.).

Pentsa daiteke “*parrasta*” horretan sartzen dela *Emazteen fabore* ; hortakotz ikuspegi berri bat eskaini nahi nioke Pierre Lafitte Kalonje zenari bere sortzearen mendeurrenean.

* * *

Orotara hamasei bertsu dauzka *Emazteen fabore* olerkiak, hamabortz silabako lau neurtitzez eginak, neurtitz mota hori delarik Etxepare-k gehienik enplegatzen duena bere liburuan. Gehienetan ere —bainan ez beti— sarrera gisa bi neurtitzeko bertsuño bat eskaintzen du, hala nola olerki honetan.

Emaztiak ez gaitz-erran ene amorekatik
Gizonek utzi balizate elaidite faltarik.

Bi neurtitz horietan Etxepare-k biltzen du bere ikus-moldea, olerkiaren egitura eskainiz. Hemengo hitz nagusiak dira, *ez gaitz-erran* lehen neurtitzean eta *Gizonek utzi balizate* bigarrenean. Hala egina da olerkia, bi zatitan, lehen zortzi bertsuek aditzera emaiten dutela hobe dela ixilik egoitea eta ez emazteen kontra mintzatzea, azken zortziek erakusten dutelarik elizaren seigarren manamenduaren haustean gizonak direla hobendun eta ez emazteak.

I. Emaztiak ez gaitz-erran

Orduko pentsamenduaren kontra doa Etxepare. Alabainan jendeen artean badira diferentziak : nobleak, tituludunak direlarik goretsiak, jende xehea, laboraria edo artzaina aldiz gaitzetsiak. Bainan sailkapen horretan sartzen da bigarren sailkapen bat, gizona dela nagusi, emaztea haren menpean. Ideia hori orokorki hedatua da jendartearen edozein klasetan, nobleetan hala nola jende xeheen artean. Garai batean teologoek berek dudatan zaukaten arima bat bazutenez emazteek.

Emaztearen itxura aldi bat baino gehiagotan aipatua da atsotitzetan, erdi-aroran edo lehenago sortu diren errefrauetan eta hori edozein hizkuntzatan. Adibidez :

- *La burra y la mujer apaleadas quieren ser.*
- *Bon cheval, mauvais cheval veut l'éperon.*
Bonne femme, mauvaise femme veut le baston.

berdin bi atsotitzak parekatuak dira, bat bertzearen itzulpena edo biek bertze batena :

- *Una buena cabra y una buena mula y una buena mujer son malas las tres.*
- *Une bonne femme, une bonne mule, une bonne chèvre sont trois méchantes bêtes.*

Horien idurikoa, mespretxuz betea emaztearentzat :

- *Emak horari hezurra eta emazteari gezurra (500)*

Emaztearen akatsak bereziki azpimarratuak dira atsotitzetan :

- alferkeria
Eder, auher (122)
- aldakortasuna
Hegoa iduri du emaztearen gogoa (225)
- urgulua
Aizez izorra zedina putzez erdi zedin (542)
- gizonaren galgarri
Jokoak, emazteek et'arno onak
dostazez galtzen tuzte gizonak (525)

Ideia horiek nagusi ziren jendeen artean eta aurka joanez Etxepare-ren erakuspenak balio berezi bat dauka. Hortakotz bi zatitan bilduko du bere ikus-moldea, lehen lau bertsoek aldarrikatzen dutela hobe dela ez gaitz-erraita eta ixilik egoitea, bertze lauek erakusten dituztela emaztearen kalitate haundiak.

a) ez gaitz-erran

Lau bertsu horietan hitz nagusia *gaitz-erran* da dudarik gabe, usu agertzen baita edozein manieraz, aldi bat lehenean (*gaizki erraiten*), bi aldiz bigarreanean (*gaizki erran* eta *gaitz erranen*), bi aldiz ere hirugarreanean (*gaitz erraitea* eta *gaitz-erran*), aldi bat laugarreanean (*gaitz-erraile*). Bada holako simetria (1-2-2-1) *gaitz erraite* horretan, kontra doalarik Etxepare, gaitzesten duela gizona, emaztearen mespretxazailea, nola nahika mintzo baita “arizki eta desoneski”, mendratuz emaztea, deuserentzat hartuz, segituz, azkenean, emazteen kontrako literatura nasaia « *femina nulla bona* » edo « *omnia mala ex mulieribus* » diona, erran nahi baita, emaztea ez dela batere ona edo gaitz guziak emazteen ganik heldu direla. Eva-ren itxura adierazten du, bekatu egilea, parabisua galdu duen lehenbiziko emaztea, munduak ezagutu eta ezagutzen dituen gaitz guzien sortzailea. Hala mintzo dira gizonak lehenbiziko bertsuak, gehienak bederen, jende zuhurra ez delarik hola ari bigarren bertsuak salatzen duen bezala,

Zuhur gutik andreagatik gaizki erran diruite.

Emazte guziak zaku berean sartzea, Eva-ren alaba gisa hartzea, itxuragabekeria da ; Etxepare-k erakusten du “balentria sinplea” dela. Hirugarren bertsuak Etxepare burlatzen da gaizki errailez, arrazoin gabeko gizonak direlakoan, haien erranak balio gabeak. Hain zuzen, laugarren bertsuak galdegiten die bertze manera batez jokatzeari, gogoan erabil dezaten zer den egiazki emaztea :

Andren gaitz-erraile orok behar luke pentsatu.

Neurtiz hau bertze neurtitz baten oihartzuna da. *Doctrina christiana* deritzan olerkia hasten da formula bertsuarekin :

Munduian den gizon orok behar luke pentsatu.

eta azken oihartzuna aurki dezakegu *Sautrela* deitu olerkian :

Heuskaldun den gizon orok altxa beza buruia.

Orotara hiru dei, lehena mundu guzian bizi diren jendeei —azpimarra dezagun halere gizonak bakarrik aipatzen dituela— bigarrena emazteen kontra mintzo direnei, batzuk eta bertzek bi gogoeta egin dezaten egiari emanez bere bidea, hirugarrena euskaldun guziei joka dezaten beldurrik gabe beren hizkuntzaren alde.

Gehiago dena, Etxepare-k manatzen die gaitz-erraileei, « *ixilik egoitia* » lehen bertsuak, « *ixil ladin nahi nuke* » hirugarreanean. Ixiltze horrek badauka bere erroa Etxepare-k garbiki agertzen duena, emazte bakoitzaren gibelean dagoela ama, haurraren sortzailea, errespetua merezi duen presuna. Emeki emeki agertuko da amaren itxura. Lehenik adierazten du hutsak gizonekin egiten dituztela emazteek, ez direla, beraz, hobendun bakarrak. Bigarren bertsuak agertzen da haurren sortzailea olerkariak bere burua lekuko ezarriz aditza pluralaren lehen pertsona baliatuz :

Handi eta txipi oro haietarik girade.

Emaztea ez da bakarrik haur sortzailea, haurren hazlea da ere, bereziki lehenbiziko egun eta hilabeteetan. Hemen ere, bertze bi bertsuetan egin duen bezala, Etxepare-k azaltzen du bere iritzia azken neurtitzean, bertzeek baino indar gehiago baitauka azken neurtitzak :

Damu gaitzik emazteak hari eman dithia !

gaitz-erraiaren kondena garratza azalduz.

Laugarren bertsua bere osotasunean hartu behar da. Ez da zuzen gaitz erraitea, hobe da, dudarik gabe ixilik egoitea, bainan ez da aski ; itxuragabekeriak utzirik, mutu egoiteari uko eginez, beharrezkoa da emaztea laudatzea, bertsu hontan azken neurtitzak bide onean ezartzen baitu gaizki errailea, neurtitzaren azken hitzak hartzen duelarik balio berezia.

Amagatik andre oro behar luke goratu.

b) la perfecta casada

Gaitz-errai anitz balin bada mundu zabalean, zuzen da aipatzea denbora berean, eta bereziki Eliza katolikoan, emazteen aldekoak badirela. Fray Luis de Leon-ek goraiatuko ditu bere *La perfecta casada* delakoan. Ez du bertzerik egiten Etxepare-k, bere burua sartuz defendatzaileen artean, hartuz gizon-emazteek eta, zertako ez, senar-emazteek egiten duten bikotea.

Ez da ideia handitan murgilduko ; eguneroko bizian erakutsiko du *gizonaren probetxuko* dela emaztea. Bosgarren bertsuan berriz aipatzen du haur sortzailea (*haietarik sortzen gira*), haurtzaroa gero, amaren ganik behar den bezala haziz urruntzen duela heriotzea (*Sorthu eta hil ginate*) eta azkenean emazteari esker, gazte izanez oraindik, behar diren laguntza guziak eskainiz :

Haziz geroz egun oroz behar haren aiuta.

Seigarren bertsuan, haur eta gazte denbora iraganik, gizonak badauka emaztearen baitan zerbitzari on eta leiala : josle, sukaldari, erizain, ofizio guziak betetzen ditu emazteak, erakutsiz zer bilakatzen den emazterik gabe den gizona, metafora baten bitartez : *gizon egurra*, deus egiten ez dakiena. Aipatzen du ere alargundua den gizona, osoki zoratua hain beharrezkoa duen emaztea joan zaiolarik. Eta apezak ere, bere gelariaren beharra senditzen duelakotz, sartzen da ere Etxepare gizonen artean pluralaren lehen pertsonarekin :

Ordu oroz behar tugu, ezta heben zer duda.

Nahiz orai arte bere burua sartu duen bertze gizonen artean, zazpigarren bertsean *gu*-tik *ni*-ra joanen da olerkaria, bere iritzi pertsonala azalduz. Etxe batean emaztearen falta nabari da : etxekandere gisa etxearen arima zaintzen du *plazer* guzia hedatuz. Etxepare-k hautatu hitza ez da balio gutikoa : *plazer* horren gibelean datza etxeko gozoa, zoriona, kontrakoak direlarik gaizki atxikia den etxea, sekulan xahu ez dena edo *gaizki erreglaturik* utzia. Hala da mundu honetan emaztea baita etxe barneko erregina, hala izan daiteke bertzean betiereko parabisu hartan. Azken neurtitzak agertzen du olerkariaren agiantza eta indar gehiago emaiten dio eza eratzikiz bi aditzei (*enuke* eta *ezpalitz*), bi ezezko horiek indartzen dutela baietza :

Parabizuan nahi enuke emazterik ezpalitz.

Lehenbiziko zati honen bukatzeko lehen bertsean aipatu duen gaiari lotuko zaio Etxepare. Gizon eta emazteen arteko harremanetan nor da nagusi ?

Andrek gizoneki bezi hutsik ezin daidite.

zion lehenbiziko bertsean. Zortzigarren honetan argi eta garbi erakusten du gizona dela lehenik *jaukitzen* dena. Hitz honek ere dauka bere balioa zeren eta gerlako hiztegia baliatzen baita edozein literaturatan (euskaldunear ere) amodiozko harremanen aipatzeko. Emaztea gaztelu idurikoa da, gizonak setiatzen du, gerlaren hastapena gizonak du beti. Etxepare-k azaltzen duena Denis de Rougemont-ek ederki esplikatzen du "*L'amour et l'Occident*" deritzan liburuan :

« Dès l'Antiquité, les poètes ont usé de métaphores guerrières pour décrire les effets de l'amour naturel. Le dieu d'amour est un archer qui décoche des flèches mortelles. La femme se rend à l'homme qui la conquiert parce qu'il est le meilleur guerrier. L'amant fait le siège de sa Dame. Il livre d'amoureux assauts à sa vertu, il la serre de près, il la poursuit, il cherche à vaincre les dernières défenses de sa pudeur et à les tourner par surprise ; enfin la dame se rend à merci. »
(265-266. or.).

Gizonak du lehentasuna bere barreneko oldarra solegitu nahi duelakotz, hala egina baita. Bainan ez du aitortu nahi bera dela hobendun, bera dela gaixtakeria pentsatzen duena. Hortik dator bertsuaren bukatzeko Etxepare-k egiten duen galdea.

Zeren, bada, daraukate emaztiari ogenik ?

Galde horrekin akabatzen da lehenbiziko zatia. Kalitate haundiak izan arren, emaztea gizonarentzat gauza idurikoa da, gizonaren esklaboa, gaizki erabilia eta, azkenean belztua, Eva-ren alaba izanez eta munduak sortzen duen bekatua jasanez.

Hasi duen bezala bukatzen du olerkariak *gaitz erraiteko* zati hau, erakutsiz maisu dela erretorikan.

II. Gizonak utzi balitzate

Jadanik zortzigarren bertsuan Etxepare-k adierazten zuen gizona zela bereziki hobenduna eta ez emaztea. Orai, olerkiaren bigarren zati honetan gai bera zabalduko du ikuspegi berri baten bitartez, emazteen bertutea gorai patuz.

a) emazte bertutetsuak

Hain zuzen *bertute* hitzarekin hasten da bederatzigarren bertsua :

Bertuteak behar luke gizonetan handiago.

Konparaketa eginez, gizonen eta emazteen artean Etxepare-k erakusten du bertutea emazteen baitan dagoela, bera lekuko jartzen delarik : *nik dakusat*.

Argi eta garbi emana da iritzia : gaizkia gizonetan datza, bertutea, garbitasuna, emazteetan. Iritzi horren indartzeko baliatzen ditu zenbakiak : *mila* eta *bat* azken bi neurtizetan kiasmari esker :

*Mila gizon gaixtorik da emazte batendako
Gizon baten mila andre bere fedean dago.*

Aurka doaz mila gizon eta emazte bat // gizon bat eta mila andre alde batetik, aurka ere gizonen gaixtoa eta andreen fedea.

Egia da Etxepare-k berak baduela esperientzia aitortzen duelarik *Amorosen gaztiguya*-n :

Nihaurk ere ukhen dizit zenbait ere amore.

errepikatuz olerki berean :

Nihaur ere ebili naiz anhitzetan erhorik.

bainan egia da ere apez aitorle gisa jakin duela zerbait baino gehiago seigarren manamenduari buruz.

Gizonak gaixtoak, emazteak bertutetsuak ez da hola zatikatzen jendartea, behar da sartu ñabarduretan. Orokorki gizona jaukitzen balin bada horrek ez du erran nahi

beren fedean daudela emazte guziak. Badira erortzen direnak, gizonaren nahia onartzen dutenak :

Bana anhitz emazte da eskapatzen zaienik.

Etxepare-k badaki zer den gizonen eta emazteen ahulezia amodiozko gauzetan, baina *anhitz* hitzak azaltzen du emazteek, orokorki, daukaten bertutea :

Anderetan zeren baita berthutea hobenik.

Hamekagarren bertsuan urrunago joanen da Etxepare, hortan ere bere iritzi pertsonala emanez, *ni* delakoaren bitartez. Egia da, orokorki, ez duela emazteak lehen urratsa emaiten, are gutiago bortxa dezakeela gizona, jakinik, alderantziz, gizona erhoturik, zoraturik, barreneko oldarrak ezin atxikiz, emazteari jarraikitzen zaiola. Baina ez du ere baztertzeko gerta daitekeela kasua non emazteak erakusten baititu bere sendimenduak.

Zenbait andre hel baledi oneritzez hargana.

Neurtitz honetan aditzak merezi du azterketa : aditz erroa daukagu *hel*, denboratik kanpo dena, eta aditz laguntzailea *edin* da, balitzeko gertakizuna eskaintzen duena, gertakizun berezia, arraroa, biziki bakan aurki daitekeena beraz. Holakoetan Etxepare-k irriño batekin galdatzen du :

Zein gizonen andriari emaiten du ogena ?

Emazte bertutetsuak Jainkoaren maitasuna gozatzen du dio olerkariak hamabigarren bertsuan. Andre dona Maria izan da emazteen artean hautatua. Aita hartaz *amaturik* —hala mintzo da Etxepare— gizon egin da semea, mundu honetako jende guzien anaia bilakaturik. Emazteari esker, haur sortzailearen bitartez egina izan da mirakuilu hori. Neurtitz labur batean Etxepare-k gauzatzen du miragarria.

Emaztiak ezarri du gure anaieturik.

Anaietu aditzak biltzen du hitz bakar batean Eguberriko gertakizuna, menderen mendetan ospatzen dena, denbora berean laudatzen dela *Ave Maria* kantatuz zeruan dagoen jende guzien ama. Eva-ri erantzuten dio *Ave Maria*-k. Hala dio Denis de Rougemont-ek "*L'amour et l'Occident*" liburuan :

« *A la Femme instrument de la perdition des âmes répond Marie, symbole de paix et de lumière salvatrice, Mère intacte (immatérielle) de Jésus et, semble-t-il, Juge pleine de douceur des esprits délivrés.* »
(85. or.).

Emazte bertutetsua goraiatzan duelarik Etxepare-k, bere fedean dagoenetik badoa emazte bertutetsuetan den bertutetsuenara, Andre dona Mariaren gana, *Amorosen gaztiguia*-n laudatzen zuena idatziz :

Bertzek bertzerik gogoan eta nik Andre dona Maria.

b) ezagutza biblikoa

Azken lau bertsuok garrantzi haundikoak dira Etxepare-ren olerkian. Gizon-emazte bikotean erakutsi du gizona dela hobendun, beti emaztea daukala gogoan, jaukitzen duela noiz nahi. Emaztearen kalitateak laudatzen ditu etxeko andere edo gizonaren zerbitzari gisa, baina goraiatzan du bereziki emaztearen bertutea, gizonaren nahikeriak onartzen ez dituelarik.

Bikote horrek badu aspaldi danik xedezin bat : ezkonduz, haurrak sortu segidaren segurtatzeko. Bibliaren Hasieran errana da Jainkoak egin zuela lehenik gizona, Adan, eta ikusiz ez zela on bakarrik egon ledin, Adan-en haragitik sortu Eva, emaztea, Adan-en haragiaren haragiaz egin. Bi bizidun, ez sexu berekoak, bat egiteko eginak lehenbiziko ezkontzan :

*« Hargatik gizonak bere aitamak utziko ditu bere emaztearekin elkartzeko eta bat bera izanen dira. »
(Hasiara, 2-24).*

Hain zuzen hau da Etxepare-k eskaintzen duena, elkartze hori, bateratze hori, ezkontzaz edo ezkontzatik kanpo egiten dena, baina apez gisa eskontzakoa erakutsi nahi duena ene ustez. Emaztearen kalitateak eta haren bertutea erakutsi-eta, gelditzen da emaztea bera, bere gorputz-arimetan, hamahirugarren bertsuak eskainitakoa.

*Irudi zait emaztia dela gauza ezti,
Donario guzietan guziz gauza emia.
Gaoaz eta egunaz ere badu plazer handia ;*

Hiru neurtitz horietan Etxepare-k biltzen du emaztearen itxura, azpimarratuz bereziki bi kalitate, eztitasuna eta emetasuna, bi izen ondoak *ezti* eta *eme* neurtitzen bukaeran direlarik hobeki erakustekotan. *Ezti*, erran nahi baita jite onekoa, gozoa, sekulan oldartzen ez dena, bera, berez, *emea* baita. Etxepare-k lotzen ditu *emazte* eta *eme* hitzak erro berekoak baitira *Arra/eme* bikotean arrak (edo senarrak) dauka berekin indarra, oldarra, bortizkeria noiztenka, *emeak* aldiz, emazteak dituen kalitateak, umiltasuna, lasaitasuna, sosegua, pazientzia, gehienetan gizonak ez dituenak. Biak elgarrekin bizi direlarik gauaz eta egunaz, erran nahi baita beti, hutsik egin gabe hedatzen du emazteak bere kalitateei esker Etxepare-k deitzen duen *plazer handia*, hots, hitz batez, elgarrekilako zoriona.

Hiru neurtitz horiek ederrak dira, bainan zerbait gehiago badaukate : hitzek balio gehiago hartzen dute sortzen duten musikarekin. Dena eme eta ezti balin bada emaztean, kontsonante ozenen hotsa *b, d, g, r, l* ezkontzen da *m* eta *n* sudurkariekin eta bereziki *z* txixtukariarekin, bokalek ere parte hartuz *a, e, i* bokale argiek lehentasuna daukatela *o* eta *u* bokal ilunen kontra. Pasarte ederra, egitura bera atxikiz azken neurtitzean.

Hartzaz gaizki erraitia bilania handia.

lehenbiziko bertsetako gaia berriz aipatuz.

Gero, heldu dira bi bertsu elgarri lotuak, non Etxepare-k aipatuko baitu “ezagutza biblikoa”, nola juntatzen diren gizona eta emaztea, bi bertsu zentsuratuak XIX. mendeko edizioan. Laudoriozko bertsuak dira azpimarratzen dutelarik emaztea buluzkorrik, gorputz gazte eta ederra erakutsiz Adan eta Eva ziren bezala parabisuan, osoki emana *beso biak zabaldurik*, abandonatua gizonaren eskuetan hau delarik jaun eta jabe, *gizon horrek dagiela hartzaz nahi duienik*. Jondoni Pauloren manuak segitzen ditu diolarik Efesoarrei zuzendutako gutunean (V-22-24).

« Emazteak beren senharrei Jaunari bezala izan beitez ethordun, zeren senharra baita emaztearen burua, hala nola Kristo Elizaren burua baita, haren gorputzaren salbatzailea. Eta nola Kristori ethordun baitzayo Eliza, emazteek ere beren senharrei orotan hala izan behar dute. »

(Duvoisin)

Bertze bertsean, hamabostgarrenean, erakusten da bien arteko harremana, deitu dudan “ezagutza biblikoa”, biek bat egiten dutela. Hemen, jadanik erakutsi dudan bezala, gerlako hiztegia ageriko da. Gerlako metaforak baliatzen ditu : *dardoa, jo, zauria*. Egia erran, borroka idurikoa da amodiozko bateratzea. Hemen gizona da nagusi eta egile, emaztea, aldiz, osoki emana, *errendatua*, ez du deus erraiten, gelditzen da aingerua bezala bere eztitasun eta emetasunean, onartuz gizonaren oldarra, jasanez senditzen duen mina.

Hain zuzen, *dardoa* eta *zauria* aipatzearekin ez ote du adierazten Etxepare-k ezkont-berrien arteko lehen harremanean andregaiak emaztetzen denean senditzen duen zauria. Gero heldu da, amodiozko jokoaren ondotik (*dardoa ematu ; zauria sendotu*), emaztearen eginbidea, bere graziaz, bere eztitasun eta emetasunaz nagusiarazten duen bakea.

Hemen ere, nola ez aipa zortzi neurtitzen musika. Alde batetik kontsonante ozenen hotsak nahasten direlarik sudurkari eta txixtukariekin oroitarazten dute emaztearen grazia, bainan, denbora berean gizonaren oldarra amodiozko borroka aipatzean, baliatzen ditu olerkariak kontsonante gogorrak *p, t, k* eta *k* bereziki, *t* kontsonanteak bere parte hartuz, zortzi neurtitzek *k* batekin egiten dutela errima.

Eztitasun eta gudua, bai hitzen eta bai hotsen musikak apaintzen du ene gustuko zentsuratua izan den pasarte eder, poetiko eta ezin ahantzizkoa.

Alta, ez da Etxepare Elizaren erakaspenetik urrundu bi bertsu horiek idaztean. Ez dezagun ahantz ezkontzak sortu dituela eztabaidak Elizaren barnean, apezak ere ezkontzen zirela Gregorio VII. zen Aita Sainduak debekatu arte (XI. mendean). Georges Duby, frantses historialariak, eskaintzen digu Erdi Aroko dokumentu bat oso interesgarria, Hincmar Reims-eko artxapezpikuarena :

« L'archevêque voit dans le mariage ce qu'il est effectivement : une institution sociale relevant de la loi naturelle ; une "association" dont les participants sont inégaux : Entre le mari et l'épouse s'établit une relation sentimentale (dilectio) excellente, primordiale, sauf que dans cette conjonction la direction (praelactio) revient à l'homme ; la soumission (subjectio) à la femme. L'homme est "prélat", il commande. Toutefois, de la hiérarchie procède la complémentarité. En effet, comme la lune et le soleil, comme l'eau et le feu, le principe féminin et le masculin se corrigent par leur réunion, mutuellement, de leur déficiences. Dans le mariage la rouerie de la femme s'atténue en même temps que la brutalité de l'homme. Ainsi peut naître l'harmonie. »

(Le chevalier, la femme et le prêtre, 37. or.).

Ez du bertzerik adierazten Etxepare-k : senarraren nagusitasuna, emaztearen menekotasuna (*dago errendaturik — ez larrake gaizkirik*) eta gero bien arteko zorion baketsua (*elgarreki baketurik*). Erdiaroko Elizaren ideologian murgiltzen da Etxepare.

Eskandalatztat hartu dute, dudarik gabe, XIX. mendeko agerraldia egin dutenek, Brunet eta Archu-k eta bat nator Denis de Rougemont-en iritziarekin, diolarik :

« Mais il convient de préciser encore que pour les hommes du XVIe siècle le langage érotique était plus innocent qu'à nos yeux. C'est nous qui sommes des névrosés, héritiers du "puritanisme" embourgeoisé d'un XIXe siècle incroyant. »
(L'amour et l'Occident, 181. or.).

Azken bertsu galderazko bertsu. Bi galde egiten dizkio gizonari Etxepare-k. Holako oroitzapen baten gutiesteko, ukatzeko, gizona ez da gizonki portatzen, ez du gizonaren izena merezi. Bi izen-ondok salatzen dute zer den egiazki : *modorroa*, arrunta, oihasa, zakarra, sendimendurik gabekoa, eta bigarrena ez *naturazkoa*, hots abere gisa dabilana. Holakoak dira emazteez gaizki erraiten dutenak (ikus lehen bertsuaren lehen neurtitza), holakoak ere ukan duten atsegina ukatzen dutenak. Hola bukatzen da olerkia.

Zeren eztu ezagutzen hala ongi egina ?

Ongi egina eta ez bekatua. Orduko ikuspegia, amodiozko jokoa delarik Etxeparentzat atseginez betetzen duen bikotea eta ez lizunkeria, zentsuratzailleek pentsatzen zutena.

* * *

Emazteen fabore olerkiaren azterketa bukatzean zer pentsa dezakegu Etxepare-z, nola agertzen zaigu Eihalarreko erretora, Garaziko bikario nagusia ? Ikusiz olerkiaren egitura, nola deraman arrazoinamendua, euskaldun jakintsunen artean bere lekua dauka. Denbora berean eta apez gisa badaki zer diren jendeen ahuleziak, bereak nola bertzerenak, aitorle izanez. Artzain onak bezala ezagutzen ditu bere ardiak, haietarik hurbil dago eta, emazteen defentsa hartuz lehenik, aipatuko ditu amodiozko olerkietan maitasunak eskaintzen dituen kasu guziak, bilatuz kasu bakoitzean dagokion erakaspena. Olerkigintzaren aldetik ez du deus berririk ekartzen segitzen baitu kantu zaharren ohidura, baliatuz gehienetan lau neurtitzeko berttua hamabost silabako bertsu-lerroekin (8+7) edo koplaz zaharra *Amorez errekeritzia* eta *Kontrapas* olerkietan. Zer nahi gisaz Trento aitzineko apeza da Etxepare eta hari esker daukagu orduko ohiduren eta bizi moldearen lekukotasuna.

Jean HARITSCHELHAR
euskaltzainburua

Bibliografia

Etxepare Bernat, *Linguae Vasconum primitiae*, 1968ko edizioa, Edili, San Sebastián.
Akesolo-ren gaztelera itzulpena eta René Lafon-en frantses itzulpenarekin.

Etxepare Bernat, *Linguae Vasconum primitiae*, Patxi Altunaren edizio kritikoa,
Euskaltzaindia eta Mensajero, Bilbo, 1980.

Haritschelhar Jean, "Emaztea Oihenarte-k bildu atsotitzetan", *Oihenarten laugarren mendeurrena*, *Iker* 8, Euskaltzaindia, Bilbo, 1994, 273-294. or.

Duby Georges, *Le chevalier, la femme et le prêtre, Le mariage dans la France féodale*, Hachette,
Paris, 1981.

de Rougemont Denis, *L'amour et l'Occident*, Plon, Paris, 1972.

Le Chapelain André, *Traité de l'amour courtois*, Traduction, Introduction et Notes par
Claude Buridant, Klincksieck, Paris, 1974.

Lafitte Pierre, *Eskualdun Loretegia, Lehen zathia, 1545-1800*, Lasserre, Baiona, 1931.

Duvoisin Jean-Pierre, *Bible saildua edo Testament zahar eta berria*, 3 liburuki, La Gran
Enciclopedia Vasca, Bilbao, 1972.

Elizen arteko Biblia, Euskal Herriko Elizbarrutiak, Bilbo, 1994.